

בס"ד

שיעורי הגר"א עוזר שליט"א ראש ישיבת אתרי

המתקיימים בבית הכנסת "מאור ישראל", בראנד 18, הר נוף

בענין:

המהדקין
בגר חנוכה

- תמ -

נמסר בש"ק פ' מקץ ה'תשע"ו

בש"ק חנוכה פרשת ויגש יחל השיעור אי"ה בשעה 9:00 בליל שבת ויהיה בענין:

תענית בי' טבת

בברכת שבת שלום

המארגנים

לקבלת השיעורים באימייל יש לכתוב בקשה ל"תמונת עיצוב גרפית": timnal@zahav.net.il

המהדרין בנר חנוכה

[פלוגתת הראשונים בפירוש 'המהדרין מן המהדרין']

א ת"ר מצות חנוכה נר איש וביתו, והמהדרין נר לכל אחד ואחד, והמהדרין מן המהדרין - בית שמאי אומרים יום ראשון מדליק שמנה מכאן ואילך פוחת והולך ובית הלל אומרים יום ראשון מדליק אחת מכאן ואילך מוסיף והולך (שבת כא:). דעת התוס' דב"ש וב"ה לא קיימי אלא אנר איש וביתו, דאיכא היכרא כשמוסיף והולך או מחסר כנגד הימים, אבל אם עושה נר לכל אחד אפילו יוסיף מכאן ואילך ליכא היכרא, שייסברו שכך יש בני אדם בבית. ודעת הרמב"ם (חנוכה דא) שהמהדרין מן המהדרין, מדליק נר לכל אחד מאנשי הבית ומוסיף והולך בכל לילה, כגון שהיו אנשי הבית עשרה, בלילה הראשון מדליק עשרה נרות ובלילה השני עשרים כו'.

ונפסק בשלחן ערוך (תרעא,ב) כשיטת התוס' שמוסיף והולך נר בכל לילה ולילה, ואפילו אם רבים בני הבית לא ידליקו יותר. ואילו הרמ"א הביא שכל אחד מבני הבית ידליק, וכן המנהג פשוט באשכנז. וכתב הט"ז שיש כאן חידוש במנהג, שהספרדים נוהגים כהתוס' והאשכנזים כרמב"ם - דבר שלא מצאנוהו בשאר מקומות.

והנה במה שבני ספרד נוהגים כהתוס' - אין תימה, שכבר כתב הרמב"ם שם שהמנהג פשוט כן בכל ערי ספרד [אלא שדעתו להלכה שלא כפי המנהג]. ובדאי נעשה כן על פי חכמיהם שפירשו כהתוס'. ונראה שגם המנהג שנהגו באשכנז, יסודו ומקורו בדברי הקדמונים שבאשכנז בפירוש 'מהדרין מן המהדרין', ולא על פי הרמב"ם נהגו כן, כי באמת הן שיטות החלוקות בעיקרן, שיטת הרמב"ם ושיטת האשכנזים, וכפי שיבואר.

[נידון ההקפדה על היכר הימים]

בישוב קושית התוס', הלא אם ידליק כמספר בני הבית אין ניכר מספר הימים - כתב הגר"א בבאורי' שאמנם הדבר תלוי בפלוגתא דתרי אמוראי בגמרא שם בטעמייהו דב"ש וב"ה, אם כנגד הימים או טעמא דב"ה משום דמעלין בקדש ואין מורידין. וכן הביאו בגמרא משני זקנים שהיו בצידן, אחד עשה כב"ש ואחד עשה כב"ה, זה נותן טעם לדבריו כנגד פרי החג וזה נותן טעם לדבריו דמעלין בקדש ואין מורידין. ונראה דפליגי בהכי; אם הטעם כנגד מספר הימים, הרי כשרבים בני הבית אין היכר לימים, אבל אם מטעם מעלין בקודש, לא אכפת לן בהיכר הימים. וא"כ זהו טעמו של הרמב"ם שגם המהדרין מן המהדרין מדליקים כמנין בני הבית, שנקט לעיקר הטעם דמעלין בקודש ואין לחוש להיכר מנין הימים. וכתב הגר"א שגם מהרי"ף נראה כן, שהביא הנך טעמים וגם מעשה דשני זקנים בצידן, והרי אין דרכו להביא אלא הנוגע להלכה - אלא להורות בא שאין להקפיד על היכר הימים כי עיקר הטעם משום מעלין בקודש הלכך מדליקים כמנין בני הבית ומוסיף והולך.

ולפי זה כתב בבית הלוי (שם כב) נפקותא להלכה, כשאין לו די נרות, כגון שיש לו בלילה השלישי רק שתי נרות; אם טעם ההידור

הוא כנגד מנין הימים, אין לו להדליק שתיים שהרי אין בכך היכר הימים אלא ידליק אחת, ואילו לטעם 'מעלין בקדש ואין מורידין' - אם ננקוט שהוא טעם העומד בפני עצמו כנ"ל - ידליק שתיים דעכ"פ אין לו להוריד בקודש, לפחות מהלילה הקודם. ובמשנ"ב (תרעא סק"ה) פסק כהח"א שבאופן זה ידליק רק אחת [וכן הביא בשעה"צ בשם הכת"ס (קלה)]. ומה שכתוב שם 'חת"ס' הוא טעות סופר. וכן נקט הבית-הלוי (עה"ת בקונטרס לחנוכה, לדף כב) כסברא ברורה. ובאבי עזרי תמה טובא בטעם הדבר, ונקט כדבר פשוט וברור ואינו צריך לפני' שידליק עכ"פ השתים שיש לו. אמנם שני הצדדים מבוארים בטעמים, ואפשר שתלוי הדבר בפלוגתא אמוראי הנ"ל, די"ל שצריך להקפיד על היכר מנין הימים וכמו שהניחו התוס', ומאידך י"ל שהעיקר כטעמא דמעלין בקודש ואין מורידין.

וברעת התוס' שהקשו, פירש בבית הלוי (שם בדף כא) שנקטו שגם לפי הטעם ד'מעלין בקודש' תקנו כנגד הימים, אלא שהטעם ד'מעלין' בא לנמק מדוע לעשות כנגד הימים היוצאים ולא כנגד הנכנסים, כי יש להעלות ולא לירד [ולבית שמאי איפכא, לכך תקנו כנגד הימים הנכנסים - כנגד פרי החג שפוחתים והולכים], ואין הטעם ד'מעלין בקדש' עומד לעצמו. ועל כן שפיר הקשו התוס' שאם ידליק לכל אחד מבני הבית לא יהא היכר למנין הימים.

[מנהג בני אשכנז]

[הקושיות על הרמ"א]

הנה נתבארו שתי השיטות בטעמיהן, שיטת הרמב"ם ושיטת התוס'; האם 'המהדרין מן המהדרין' נוהגים כ'המהדרין' נר לכל אחד ואחד, ומוסיף והולך, אם לאו. ואולם דברי הרמ"א עדיין צריכים באור, כפי שתמה הגר"ד מנובהרדוק (בספרו גליא מסכת סי' ו), דעד כאן לא אמר הרמב"ם אלא שבעל הבית מדליק כמנין כל בני הבית וכמנין הימים, אבל לא שמענו שכל אחד ואחד מבני הבית מדליק לעצמו.

ובבית הלוי (לדף כג) עמד בזה מדנפשיה וכתב שאף לדעת הרמ"א, בודאי מעיקר דינא דגמרא היה אחד מדליק לפי

אך הכת"ס נתן טעם חדש, שאם מדליק שתיים בלילה השלישי מנעו בעיקר התקנה וממעט הנס וע"כ צריך להדליק אחד [והוציא מטעם זה דין חדש, שאם הדליק שתיים ונודמו לו נר נוסף מחויב הוא להדליק בעוד השתיים דולקים, דמחמרין עליה לתקן את אשר עוות. וכן חידש (בסי' קלד) לפי"ו לחלק בין כבו נרות ההידור כולם שאין זקוק לה לכ"ע ובין כבו מקצתם שזקוק להדליק מה שכבה או לכבות את הדולקים]. וצ"ע מאין לחדש כן. והרי באופן זה שהוא ביום השלישי ויש לו רק שני נרות ויש שם שני בני בית, וכי אין יכול להיות מן המהדרין ולהדליק נר לכל אחד - הגם שבוה נראה שמקלקל מנין הימים. וא"כ גם כשיש לו שלשה אנשים או יותר, ורוצה להדליק רק על שנים, מסתבר שיכול ולא נאמר לו להדליק רק אחד, שהרי אין לנו כל ענין וצורך בדיעת אנשי הבית. וא"כ כשם שאם אין לו די נרות לקיים מנין הימים, יוכל להדליק כמנין בני הבית שרוצה, כמו כן כשהוא לבדו, אין סברא שמנעו בכך שמדליק שני נרות, דמנין הימים אינו מזהו סיבה שלא ידליק. [נראה לפי"ו שמי שאינו יכול להדליק את מנין הנרות במקום אחד, ידליק בשנים ושלישה מקומות ומקיים בזה הידור הגם שאין ניכר מנין הימים, וכן מי שיש לו נר אחד בלבד והדליקו וכבה בתוך הזמן, אעפ"י שכבתה אין זקוק לה, ידליקו שוב כדי להיות מן המהדרין].

ד אם כי אינו מוכרח, כי כשא"א בענין אחר אפשר דמ"מ עדיף להרבות נרות כמה שאפשר, די"ל שעיקר ההידור הוא בהרביית הנרות, אלא שתקנו מספר מסיים כנגד הימים. ונראה דהוא טעמו של הרמב"ם בתשובה המובאת להלן שמבשר על כל נר נוסף שהביאו לו כשלא היתה עדינו בברכה הקודמת, הגם שאינו מקיים ההידור כמאמרו, מ"מ יש מעשה מצוה דהדלקת נר חנוכה בכל נר ונר שמוסיף. [דוגמא לדבר, מאה ברכות בכל יום - נראה שגם שאינו יכול להשלים מאה ולקיים התקנה כמאמרה, כל מה שיכול להרבות בברכות, בכלל התקנה הוא. וז"ל הגה"ק שו"ת א"א במענה לשאלה זו: ע"ר רמב"ם סוף ה' ברכות, לעולם ירבה אדם בברכות הצריכות - משמע שיש בזה ענין. עכ"ל. ונראה לכא"נ גם לענין ד' כוסות, שאם מנוע לשתות כל הארבע, ישתה כמה שיכול, ואף יברך על כל כוס לדעת הסוברים דמברך על כל אחת מהארבע - והוא מה דאמרינן (בפסחים קט): 'ארכינה כסי תקינו רבנן דרך חירות, כל חד וחד מצוה באפי נפש' - למאי הוסיף כאן הטעם דדרך חירות, אלא להדגיש כי גדר התקנה להרבות בין דרך חירות [אלא שקצבו הריבוי בארבע], והוא הוא הטעם דכל חד מצוה באפי נפש].

א וכן הביא הר"ן שם בשם הרא"ה, וכתב שהמנהג כן.

ב וכה"כ בפר"ח תרעא סק"ב.

בחיתוך הציצין קיום הידור במצוה. [וכמו כן מי שנטל ארבעה מינים ויצא ידי חובתו, אין הידור במה שיטול שוב מינים מהודרים, שהואיל וכבר נתקיימה המצוה מקודם ועתה אינו מקיים המצוה, אין בזה הידור-מצוה]. ובדעת רש"י והטור, פירש הגרי"ז שנקטו שיש הידור אף במנותק מקיום עיקר המצוה. [בבית הלוי פירש דעתם שסוברים שקיום מצות מילה היא בתוצאה, שיהא האדם מהול, הלכך שפיר יש מקום להדרה גם לאחר מעשה המילה, שהרי קיומה נמשך גם לאחר מכן. וכבר נתבאר הדבר במק"א]. ואולם הגרי"ז פירש דעתם דפליגי על עיקר ההנחה שאין משמעות להידור שלא בזמן קיום העיקר].

ואם כן, הרמב"ם לשיטתו הוכרח לפרש שאחד מדליק כמנין בני הבית, דכולא הדלקה אחת היא, שהרי אם כל אחד ואחד מדליק, נמצא שההדלקה השניה שהיא רק משום הידור, נפרדת מעיקר המצוה, וזה אי אפשר לשיטתו. לא כן הרמ"א שפסק (ביו"ד רסד,ה) כרש"י והטור שחוזר בחול על ציצין שאינם מעכבים משום הידור מצוה, שפיר מצי לפרש הגמרא 'נר לכל אחד ואחד' - שכל אחד ואחד מדליק נר, ואין לחוש במה שההידור מתקיים בנפרד מהמצוה.

והנה נקט הגרי"ז שם שדין 'מהדרין' האמור בנר חנוכה, היינו דינא דהידור מצוה שבכל התורה, משום 'ואנוהו' - התנאה לפניו במצוות (כדילפינן בשבת קלג:), אלא שהואיל ואמרין (בב"ק ט) הידור מצוה עד שליש במצוה, והרי בנר חנוכה לעולם תוספת המהדרין אינה פחותה מדמי כל המצוה כולה, בהוספת נר נוסף - בהכרח שדין 'הידור' שבכאן הוא רשות ולא חובה כבעלמא. ובזה פירש הגרי"ז דברי רבנו חננאל בשבת ובב"ק שהביא הך דמהדרין בנר חנוכה לענין הידור מצוה שבא להדרה יותר משליש במצוה שאינו מחוייב.

ויש תמהים על דברי הגרי"ז (ע' אבי עזרי שם, ועוד), שהרי כתב שם שלדעת הרמ"א שכל אחד ואחד מדליק בפני עצמו, אין המדליקים יוצאים בנר של בעל הבית, אלא היא הדלקה מיוחדת לכל אחד בפני עצמו [שלא כלהרמב"ם שהיא הדלקה אחת], שעל כן כל אחד ואחד מברך לעצמו, כי הוא מקיים המצוה בהדלקתו ואינו יוצא בהדלקת בעל הבית [וכפי שנקט הפר"ח (פוס"י תרעב) ורעק"א (בשו"ת תנינא יג) שאין לברך על הידור מצוה בלבד, דלא כהאליה רבה - וא"כ הלא על כרחך שמכוונים שלא לצאת בברכת בעה"ב כדי שיוכלו להדליק בעצמם בברכה]. וקשה אם כן מהו זה שכתב שיש כאן נידון של עשיית 'הידור' בלא 'עיקר', שלכך להרמב"ם אין שייך לעשות כן ולהרמ"א שייך, והלא הוא גופא מפרש שהמדליקים בעצמם אינם יוצאים בהדלקת בעה"ב והרי מקיימים בעצמם גם את עיקר המצוה.

אך הא לא קשיא, דודאי כוונת הגרי"ז לומר שעצם סוג הידור שכזה, שלא לצאת בהדלקת בעה"ב כדי להדליק בעצמו, זהו

1 בשיעור פא.
2 נראה שגם לפי זה, יש מקום לחלק דדוקא בכגון מילה נר חנוכה שייך להדר המצוה במנותק מהמעשה כי סו"ס מהדר בתוצאה המצוה, שהחיתוך גמור והנרות דלוקים בריבוי, משא"כ בנטילת המינים אפשר שאין שם תוצאה מעבר למעשה הנטילה [שאין זו מצות המינים, להיותם מונחים בידו של אדם, כשם שמצוה להיות נר דלוק בביתו ואותו בבשרו - אלא מצות מעשה-נטילה היא], וא"כ הואיל והנטילה הנוספת אין בה קיום מצוה (ולפי"ז מנהג אנשי ירושלים - לחביבות בעלמא), הרי האחרון שבידו הוא כאתרוג מהודר המונח בקופסא שאין בו קיום הידור-מצוה כלל.

אנשי הבית, ולא היתה שום סברא שכל אחד מבני הבית ידליק בעצמו ולאפושי בברכות, אך סובר הרמ"א שזה נכון בזמן הראשונים שהיו מדליקים מבחוץ בטפח הסמוך לפתח ולא היו יכולים להדליק כל אחד לעצמו במקום מיוחד, שהרי פתח אחד לכולם, אבל עתה שמדליקים בפנים, אם כן להנהוגים כהרמב"ם טוב יותר שכל אחד ידליק בעצמו נרותיו ובמקום מיוחד (וכמו שכתב הרמ"א ממוהר"א מפרג), כדי לצאת בזה מידי קושיית התוס' לעשות היכרא למנין הימים.

ויש להעיר לפי זה, שכעת שחזר המנהג למקומו להדליק מבחוץ, בדין הוא לחזור לעיקר דינא שבעה"ב לבדו מדליק, והרי לא מצינו מי שמערער על המנהג הרווח בכל מקום שכל אחד ואחד מדליק. וביותר קשה, שהרי הנידון הוא לא רק מי יעשה המעשה [שבודאי אפשר לעשותו על ידי אדם אחד או ע"י כמה אנשים] אלא הקושיא על מנהג זה היא כיצד כל אחד ואחד מברך בפני עצמו, והלא עיקר התקנה היא שאחד מדליק כמנין בני הבית ומברך ברכה אחת, ומנין המקור לחדש הדלקה פרטית לכל אחד בברכה. ואכן בספר גליא מסכת הנ"ל פקפק מאד על מנהג בני אשכנז מחמת זה וחשש בו לברכה לבטלה.

ועוד הקשה שם, הלא הרמב"ם כתב שמדליק לפי מנין כל בני הבית, אנשים ונשים, ואילו למנהג אשכנז אין האשה נוהגת להדליק בנוסף לבעלה [כמו שכתבו אחרונים מטעמא דאשתו כגופו, ומובא במשנ"ב], הרי להדיא שאין זו שיטת הרמב"ם שמדליק לפי מנין בני ביתו אלא ההידור הוא שכל אחד מבני הבית הזכרים מדליק בעצמו [והרי בפשוטו הא בהא תליא, שאם האחד מדליק כנגד אנשי הבית, אין לחלק בין הזכרים לנקבות, ורק כלפי ההידור להדליק בעצמו, ע"ז אמרין דאשתו כגופו ויוצאת בהדלקתו]. ותימה א"כ מה מקורה של שיטה זו, שאינה לא כהתוס' ודעימיה, ולא כהרמב"ם.

[הסבר הגרי"ז; קיום 'הידור' בנפרד מקיום המצוה]

ב הגרי"ז (בהל' חנוכה) אמר לבאר דברי הרמ"א על פי מה שנחלקו הראשונים אודות הידור מצוה בחיתוך ציצין שאין מעכבים את המילה; דעת הרמב"ם (מילה ב,ד) שהמל ושייר ציצין שאין מעכבים את המילה ופירש, אינו צריך לחזור ולחתכם, אף לא בחול. ואילו דעת רש"י (בשבת קלג) והטור (יו"ד רסד) שחוזר, ורק בשבת אינו חוזר. [וכבר פירש השאג"א (נ) את סוגית הגמרא שם אליבא דהרמב"ם]. ופירש בבית הלוי (ח"ב מז) שלדעת הרמב"ם דינא ד'הידור מצוה' שייך רק בשעת קיום המצוה, אבל אין קיום הידור בלא עיקר, הלכך משסילק ידו מן המילה וכבר איננו עסוק בה, אין

ה לכאור נראה שאם נוקטים שיש לברך על נר ההידור כדלהלן, לא רק שאין כאן ברכה לבטלה אלא אף לא ברכה שאינה צריכה, שאמנם יכולים לצאת כולם בברכת האחד, אבל כיון שכל אחד חפץ להשתתף במצוה בעצמו, מאן יימר דאסור בכה"ג לברך בעצמו. וקצת דומה זה למנה שנוהגים רבים בבלי פסח [וכשאר בכתות] שב"א מקדש ומבדק על הכוס בעצמו, הגם שיכולים כולם לצאת מן האחד בשמייעה. וכן בבלי יוה"כ פ' מברך כ"א בלחש ברכת הזמן. כי נראה שאין מצות נר חנוכה מוטלת על בעה"ב לבדו, אלא כל אחד מבני הבית מחוייב שיהא נר אחד בבית, [ונראה שזו כוונת הרמב"ם 'כל בית וביט מדליק נר אחד' - כלומר חובת כל בני הבית כאחד היא. וכמו שכתב בהלכה ג: 'כל אנשי הבית מדליקין נר אחד בלילה הראשון']. וא"כ שפיר יש מקום לכל אחד להשתתף בהדלקה, וממילא אם רוצה מברך. (ועיקר הדבר כבר מובא בט"ז תרעז סק"א שגם במקום שיכול האחד לברך ולהוציא חברו, אין איסור אם חברו מברך לעצמו).
ואף לדעת האומרים שאין לברך על נרות הידור מאחר וכבר קיים עיקר המצוה, אפשר שאם מדליקים כולם כאחת שפיר דמי לברך לבדו. [ונראה לכאורה, שכן ראוי לעשות, לצאת בזה גם דעת הרמב"ם ודעימיה]. וכמו כמה אנשים הבונים מעקה כאחת, כל אחד חלק אחר, לכאורה נראה שיוכלים מדינא לברך כל אחד לעצמו.
ותכן שרק במקום סיבה מסוימת מותר לעשות כן, כגון שרוצה למהר בעשיית המעקה, או בהדלקת הר, אבל בלא"ה אין לאפושי בברכות, וכמו שנוהגים בעירובי תבשילין שבעה"ב מניח לכל בני הבית ואין כאו"א מניח ומברך לעצמו.

'מעשה הידור' שלא בשעת המצוה, ולשיטת הרמב"ם שאינו חוזר על ציצין שאין מעכבים לא מצינו סוג הידור כזה, ורק לשיטת הרמ"א שחוזר עליהם שפיר מצינו לפרש שאף אופן כזה של הידור, שמכוין שלא לצאת כדי להדליק בעצמו, יש בו קיום ד'הידור מצוה'. ודוק.

וביותר יש להטעים הדבר, על פי מה שבארנו בענין הידור מצוה, ביסוד פלוגתת הרמב"ם ורש"י, שלהרמב"ם גדר דין הידור מצוה הוא כסעיף מסעיפי כל מצוה ומצוה, וחייב ההידור נכלל בחיוב המצוה גופא, מצוה ליטול לולב, ומצוה הלולב שיהא מהודר; מצוה לכתוב ספר תורה, ומצוותו לעשותו נאה, וכן הלאה [וכפי שבאר הגרי"ז ריש נזיר]. שעל כן שכבר נעשתה המצוה ועברה לה, אין מקום לקיים כעת הידור בפני עצמו. לא כן לרש"י והטור, 'הידור מצוה' הוא דין העומד בפני עצמו, להדר המצוות כולן, ושפיר שייך לקיים דין זה במנותק מעשיית עיקר המצוה. אם כן לפי"ז מבוארים היטב דברי הגרי"ז, שבדאי אין מקום לפי הרמב"ם לומר שמדין 'הידור מצוה' הנכלל במצוה גופא, שלא לצאת במצוה כדי לקיימה בעצמו, כי כל מהות ההידור נאמר כסעיף בעשיית המצוה, ואי אפשר שמסעיפי המצוה יוכלל שלא לצאת בה.

[הערות על מהלך הגרי"ז]

א אלא שמ"מ יש להעיר על דברי הגרי"ז מצדדים אחרים. ראשית, קצת קשה להעמיס כל זאת בדברי הרמ"א הסתומים, לומר שנטה מפירוש הרמב"ם וחדש מדנפשיה פירוש אחר בגמרא לפי מה שפסק בהלכות מילה דחוזר על ציצין המעכבים.^ט

וביותר קשה מדברי הרמב"ם בתשובה המובאת באבודרהם (סדר תפלת חנוכה) ובעוד פוסקים (ע' מג"א תרנא סקכ"ה ועוד), אודות מי שהדליק נר אחד ואחר כך נודמן לו נר נוסף, והוא רוצה להיות מן המהדרין - מדליק אותו בברכה, אם לא נתכוון מתחילה עליו. וכן בכל נר נוסף שנודמן לו - מברך עליו כשמדליקו. הרי שלדעת הרמב"ם יש קיום להידור אף על פי שכבר יצא עיקר המצוה מקודם לכן. [אמנם יש להעיר שבשו"ת פאר הדור (קיא) מובאת תשובה להרמב"ם באופן שונה, ולפי אותה תשובה אין זה ענין לנידון דידן כלל, אלא שבמהדו' בלאו (רכב) מובא בדומה לנוסח שבאבודרהם].

[ברכה על נרות נוספים; הוספת נרות פחות ממנין הימים]

והנה שמעיין מדברי הרמב"ם הללו כמה חידושים; ראשית, מוכח שדעתו שגם כשאין לו נרות כפי מנין הימים, מדליק כפי מה שיש לו, ומקיים בזה הידורא [וכן למד ממנו בשו"ת כת"ס הנ"ל, אלא שלמסקנת דינא נטה מודעה זו כנ"ל], וכמו שנקט באבי עזרי בסברא פשוטה, ודלא כהחיי-אדם בית הלוי ומשנ"ב. וזה תואם עם הסבר הגר"א בשיטתו שאעפ"י שאינו מדליק כמנין הימים אין לחוש, אלא כל שמרבה יותר מנר אחד מקיים בזה הידור,

ח בשעור הנ"ל.

ט ויש שהעירו מהבואר במשנ"ב (שלא סק"א) שגם כשאחד מל ואחר פורע נחשב שעדיין לא סילק ידו מן המילה וחוזר על ציצין אפילו בשבת שעדיין לא נגמרה המצוה, וא"כ הכי נמי הדלקת האחרים נחשב הידור במקום המצוה. אך נראה דל"ק, דאם נר לכא"א מתפרש באופן זה שמדליקים כולם בשעה אחת, א"כ הדין לסברא דחידא הדלקה היא, מזה לי ע"י אדם אחד או ע"י כמה, ואין לברך אלא ברכה אחת, דומיא דמילה ופריעה בשנים, שאחד מברך (ביד"ר סה"ה).

דעיקר טעמא משום מעלין בקודש ואין מורדין'. **ועוד** למדנו מתשובה זו, שלדעתו מברכים על ההידור בנר חנוכה הגם שכבר יצא ידי חובתה. וכן נקט הא"ר (סוס"י תרעב) עפ"י"ד האבודרהם הללו, ודלא כהפר"ח. ואמנם המחזה"ש (ר"ס תרעו) כתב על דברי הרמב"ם שהם חידוש בעיניו כיון שעיקר המצוה קיים בנר ראשון, למה יברך שוב על הנרות דמהדרין. וכן תמה הפמ"ג (כמ"ז סק"ב). וא"כ דברי הרמב"ם צריכים באור, דודאי בכל התורה אין מברכים על ההידור.

ועוד צריך באור בעיקר דברי הרמב"ם, הלא לשיטתו אין חוזרים על ציצין שאין מעכבים, ומדוע כאן מדליק שוב כדי לקיים מנהג המהדרין, אעפ"י שכבר סילק ידו מן המצוה.^י

[גדר מהדרין ו'מהדרין' בנר חנוכה: אופני קיום נוספים לעיקר המצוה]

על כן נראה כדהאר"ך בגליא מסכת (שם) שגדר 'מהדרין' בנר חנוכה, לאו היינו דינא ד'הידור מצוה' האמור בכל התורה^י [והרי לא מצינו בשאר מצוות גדרים מסוימים של 'מהדרין' ו'מהדרין' מן המהדרין, וע"כ היא צורה מיוחדת של תקנת חכמים], אלא עיקר תקנת חכמים מעיקרא כך היתה, שיש אפשרות לקיים המצוה בנר אחד, ויש אפשרות נוספת של קיום עיקר המצוה בדרך 'מהדרין' - נר לכל אחד ואחד, ואפשרות נוספת לקיימה כ'מהדרין' מן המהדרין, ולעולם בכל אחת מן הדרכים יש קיום של עיקר המצוה בכל הנרות שמדליק, ואין הנרות הנוספים 'נרות הידור' גרידא.^י

על כן, גם לשיטת הרמב"ם שאין קיום 'הידור' שלא בשעת קיום מצוה, כאן מדליק נרות נוספים הגם שכבר קיים מצות 'נר איש וביתו', מפני שרצונו לקיים את עיקר המצוה בדרך של 'מהדרין'. וסובר שאעפ"י שכבר יצא ידי חובתו, שפיר יכול לקיים המצוה במסלול נוסף של 'מהדרין'. וסובר עוד שיכול אף לברך עליהם כיון שיש בהדלקת הנרות הנוספים קיום בעיקר המצוה כמו הנר הראשון, ואינו קיום 'הידור' גרידא.^י

י וסתמא דמלתא משמע שאפילו הוריד ממנין של אמש, יש בזה קיום הידור במדה מסוימת, שלכך מדליק ומברך אעפ"י שיש לו רק נר נוסף אחד, ומכאן ביום החמישי מדליק את השני בברכה הגם שאתמול הדליק ארבע והיום שנים. [ושמענו מכאן לכל כה"ג, דאיהו דומה הורדה מועטת להורדה מרובה, הלכך גם במקום שמוכרח להוריד בקודש, יש להוריד כמה שפחות].

יא לולא דברי האחרונים (א"ר ומחזה"ש) היה נראה דלא מיירי הרמב"ם כלל בנרות של הידור, שאינם מוזכרים כלל בדבריו וקשה לומר שהבליע כמה חידושים גדולים שנחלקו בהם הפוסקים, בלא להזכירם כלל: שמדליקים נרות הידור בברכה, ומדליקים נר הידור גם כשאין לו די נרות, ומברכים עליו. וזו לשונו: 'מי שהדליק נר חנוכה ובירך עליו ואח"כ הדליק נרות אחרות - אם צריך לחזור ולברך או לא, וכן פעם אחר פעם. והשיב שזה הענין חוזר לכוונת המברך כמו בשאר ברכות, אם כשהדליק נר חנוכה וברך עליו היתה כוונתו להדליק נרות אחרות - ברכה אחת כלל, ואם בירך והדליק ואח"כ נודמנו לו נרות אחרות להדליק - מברך בכל פעם ופעם. וי"ל דמיירי כגון שמדליק נרות נוספים בבית אחר או בשליחות של אחר [ויתכן שאף בנר שמדליק בפתח אחר משום החשד, אם לא נתכוון אליו תחילה - מדליק בברכה, שהרי מחויב בדבר מתק"ח ומקיים בכך מצוה, ומש"כ הרמ"א (בסוס"י תרעא) שמדליקו בלא ברכה - היינו מפני שהברכה הראשונה עולה בסתמא גם עליו. וכע"ז כתב הגרש"א (מנח"ש תניא נח) שמברכים על נר זה ברכת הוראה מפני שהוא חייב גמור מתק"ח. ונראה כמ"כ שכל דיני נ"ח עליו, אמור להשתמש לאורה וכו']. ולפי"ז אין מדבריו כל ראייה לכל הנידונים הנ"ל. ולפי"ז תשובה זו מכוונת עם התשובה שבפאר הדור (קיא) דמיירי להדיא במדליק בבית נוסף. וכן מורה פשט הלשון 'אפילו מאה פעמים' שבמהדו' בלאו. ונראה שכן למד הפר"ח בדעתו שהרי נקט בפשיטות שאינו מברך על ההידור, ולא העיר כלום מדברי האבודרהם. וכן הביה"ח הח"א והמשנ"ב. וא"כ נראה שגם הגרי"ז נקט כן.

יב וכן נקט באבי עזרי בסגנון דומה.

יג רש"י (שבת כא:) פירש 'כנגד הימים היוצאים' - והיום שעומד בו בכלל היוצאים, וכבר העירו (ע' בית הלוי עה"ת) למה נצרך לכך הלא בפשיטות י"ל שטעם זה קאי רק על הנרות הנוספים הבאים משום הידור, מלבד הנר הראשון. אך לפי האמור נחא, שאין כאן נר עיקרי וער נוסף אלא כל הנרות כחידה אחת הן.

יד ונ"מ כיון שהדלקת מהדרין רשות, אם אין לו כסף כי אם לקידוש היום ולנר אחד, ואם ידליק כמהדרין לא יראה לו לין - יקח יין וידליק נר אחד בלבד (כמבואר במג"א תרעח סק"ג). וכן אם יש לו שני נרות ביום השני - מוטב שיתן לחברו נר אחד ויקיימו שניהם המצוה, משידליק בעצמו שנים (כמוש"כ המג"א תרעא, א) - מהאי טעמא.

זה מזה. הרי מבואר שלא כל הנרות בדרגה שוה.

אבן כבר תמה בספר גליא-מסכת שעיקר טעמו של הרמ"א צריך עיון טובא, שהרי ממסקנת סוגית הגמרא (שבת כג) עולה שמדליקים מנר לנר, וכמו שכתבו הראשונים, אלא שכתבו התוס' שנהגו להחמיר בדבר ואין לשנות ממנהג. הרי משמע שמדינא אין איסור בדבר אלא שנהגו סלסול - ואם כן מבואר שבעצם אין חילוק בין הנר האחד לנרות הנוספים אלא כולם 'נר מצוה' הם, וא"כ שפיר נתיישב מנהג העולם להדליק בנר הנוסף, שגם הוא בעצם עיקר המצוה כמו הנר הימני [ואף שהנר הנוסף אינו בטפח הסמוך לפתח, אך כיון שכולם מעיקר המצוה, וא"א לכולם באותו טפח, ע"כ דסגי בכך שהנרות מתחילים בטפח הסמוך, ואין נפקותא אם מתחיל בתוך הטפח או מחוצה לו].

[מקורות למנהג אשכנז בדברי הראשונים]

[נר חנוכה, חובת הבית או חובת גברא]

ד נמצא לפי המבואר עד כה, שדין הידור מצוה שבכל התורה אינו ענין למהדרין בנר חנוכה, וממילא השאלה אם יש מקום להידור מצוה בלא עיקר המצוה, אינה נוגעת לפלוגתא אם אחד מדליק את כל הנרות או כל אחד ואחד מדליק. ואם כן שבנו למקומנו הראשון, לתמיהה מאין הוציא הרמ"א שכל אחד ואחד מבני הבית מדליק.

והנה כבר חקרו האחרונים בעיקר מצות נר חנוכה, האם חובת גברא היא, המוטלת על כל יחיד ויחיד, אלא שכל בני הבית יוצאים ידי חובתם על ידי האחד שמדליק ומכוין להוציאם, או שמא חובת הבית היא. (ע' פנ"י שבת כא: ושפת אמת שם ביתר הרחבה).

ואין להוכיח שחובת הבית היא ממה שמבואר בפוסקים שאדם שאין לו בית אינו מדליק [כן מבואר ממה שכתבו הטעם שתקנו ברכת הרואה נר חנוכה - מפני אלו שאין להם בית ואין בידם לקיים המצוה. ערש"י שבת כג. ותוס' סוכה מו. ועוד] - כי אף אם חובת גברא היא, אופן קיום המצוה הוא להדליק בבית, וכשאין לו בית הרי אין לו את המקום הנצרך לקיום המצוה.

מאידך, אין להוכיח איפכא מדין האכסנאי שאין מדליקים עליו בביתו, שחייב להדליק במקום שהוא דר שם או להשתתף עם בעל הבית בנר - והרי אם חובת הבית היא, מדוע לא יפטור מן המצוה כיון שאין זה בית שלו [וכמו שפטור ממזוזה. ער"ן שבת כג שזהו החידוש בדין אכסנאי], ואותו הבית כבר מתקיימת בו המצוה ע"י אחר - כי תקנו החיוב בבית שהוא דר בו, ואין צריך שיהיה הבית שלו דוקא כמזוזה, והואיל ואינו קבוע עם בעה"ב וסמוך על שלחנו תדיר להחשב מבני ביתו, צריך להשתתף עמו כדי שהדלקת הבית תעלה לו, או להדליק לעצמו.

ויש להביא מדברי התוס' בסוכה (מו סע"ב), שעמדו על הטעם שתקנו ברכת הרואה בנר חנוכה ולא בשאר מצוות. וכתבו טעם אחד, מפני שיש כמה בני אדם שאין להם בתים ואין בידם

ובבך מתבארים דברי הארחות-חיים (הובאו ביתה יוסף תרעב): מי שלא הדליק בליל שלישי אלא שתי נרות - זה היה מעשה בלוגיל והחמירו שידליק מה שחיסר, וא"צ לברך שוב כי הברכה שעשה בתחילה, על חיוב כל הנרות עשאן. ודבריו מורים כדברי הרמב"ם בתשובה הנ"ל, שאילו לא נתכוין מתחילה על כל הנרות, מברך שוב על קיום ה'מהדרין'. אלא שיש בדבריו תוספת ש'החמירו שידליק מה שחסר' - והרי כל הדלקת המהדרין רשות היא ואינה חובה, ואילו פשטות הלשון^{טו} מורה שחייבוהו להדליק נר נוסף. [ואין נראה כלל סברת האומרים דהאינא דנהגו כו"ע כמהדרין, והוי עלייהו כחובה. ובזה מפרשים מה שהשו"ע לא הביא כלל מצות נר איש וביתו אלא כתב כמה נרות חייב להדליק - בלילה הראשון אחד ומוסף והולך (ועמד בזה באבי עזרי). אך זהו מלתא חדתא שלא כמשמעות שאר כל הפוסקים].

ובשו"ת כתב סופר (קלה) כתב שאמנם די בנר אחד, אבל אם מדליק כמה נרות ופוחת ממנין הימים מגרע גרע, שבכך יש לטעות בימי הנס ועל כן חייב להדליק הנרות שמחסר. ולכאורה עדיין תימא הלא סוף סוף כבר יצא ידי חובתו בנר הראשון שהדליק, וכיצד חוזר ומתחייב כשהוסיף להדליק אחריו - אך לפי האמור נחא טפי, שהואיל והכנים עצמו לצורת קיום דמהדרין בהדלקת כמה נרות - חל עליו חיוב להדליק כולן. וזו כוונת הארחות-חיים בדבריו: 'על חיוב כל הנרות עשאן' - והלא אין זה אלא רשות, אלא שבמסלול של 'מהדרין' מקיים את עיקר חיובו באופן זה של הדלקת נרות כמספר הימים.^{טז}

[נידון החלוקה בין נר-עיקר לנרות-ההידור]

והנה המנהג הרווח בסדר הדלקת הנרות, הוא כמו שנפסק בשלחן ערוך (תרעוה) ממהרי"ק, שבכל יום מתחילים להדליק מהנר הנוסף [שהוא בשמאל, כדי לפנות לימין]. ואולם הגר"א חלק על כך ונקט שלעולם יש להתחיל מהנר העיקרי, בטפח הסמוך לפתח, שהרי זה עיקר המצוה ושאר הנרות של הידור הם, ואין להניח עיקר המצוה ולברך על הרשות בשביל להיות פונה לימין. וטעם מנהג העולם מתבאר לפי האמור, שאין הנרות חלוקים לנר של עיקר ונרות של הידור, אלא בכלן כאחת מתקיימת עיקר המצוה, למי שבא להיות מן המהדרים.

והגר"א שחלק, נקט שאמנם נר אחד הוא עיקר והשאר הידור, וזהו שציין בהמשך דבריו: 'וע' סי' תרע"ד ס"א בהג"ה'. שם כתב הרמ"א שנהגו להחמיר שלא להדליק מנר לנר כיון שעיקר מצוותו נר אחד והשאר אינו אלא למצוה, לכן אין להדליק

טו כן הלשון לפנינו בב"י, אבל במקור הדברים בארחת חיים הלשון 'והסכימו במקום' והחמירו. וכן גרס הפרי"ח (סוס"י תרעב) בב"י. ונראה שגם לשון 'והחמירו' יכולה להתפרש אם בא להיות מן המהדרין, כסתמא דמלתא.

טז נראה לפי"ז שההדלקה לא נסתיימה עד שהדליק כל הנרות של אותו היום. ולפי"ז יתחדש שאם כבה הנר קודם שהדליק את כולם, וזקוק להדליק שוב שעדיין לא יצא ידי המצוה כל עוד לא נסתיימה הדלקת כולן. [וכ"כ הבאה"ל סוס"י תרעג, אלא שהיה אפשר לפרש דבריו בפשיטות שאם בא להיות מן המהדרין צריך להדליק כדי שיהיו כל הנרות דולקות יחד בשעת ההדלקה, כמספר הימים, אבל לפמש"ג בפירוש הארחות-חיים יתכן שחייב לעשות כן מאחר שבא להדליק בדרך 'מהדרין', לא יצא בנר אחד. והנה כתב מהרש"ל, והובא בפוסקים, לומר 'הנרות הללו' לאחר הדלקת הנר הראשון. וכן המנהג הרווח. אך כתב הפמ"ג (תרעו מש"ז ה' וא"א ג) שמי שאומר 'הנרות הללו' לאחר כל ההדלקה - שפיר דמי. וכ"כ המאמ"ד עפ"י משמעות הפוסקים, וכתב שכן נוהגים. ולפי האמור טעמים מבואר טפי, שעדיין לא כלתה המצוה עד שהדליק כולם, וכשם שאין להפסיק בתוך כדי אכילת כזית מצוה אעפ"י שהתחיל המצוה, שהרי עדיין לא נשלמה ולא יצא ידי חובתו. [ודומה זה לגידון אמירת תחנונים בתוך שלשים קולות דתקיעות דמיושב].

שיהיה כל בית ובית מדליק נר אחד - ריהטא דלשנא משמע שלדעתו היא חובת בית ולא חובה המוטלת אקרקפתא דגברא.

[המתאכסן מחוץ לביתו; כוונה שלא לצאת בהדלקת ביתו]

אך נראה שאין כן דעת הרמ"א, שכן הביא (תרע"ג), מתרומות הדשן ומהרי"ל שאדם השווה מחוץ לביתו ומדליקין עליו בביתו, אם רוצה להחמיר ולהדליק בפני עצמו - מדליק בברכה. וכתבו הפוסקים (ע"ש בלבוש ומג"א) שצריך לכוין במחשבתו קודם שעת ההדלקה שאינו רוצה לצאת בשל אשתו, שע"כ חל עליו חיוב הדלקה ושפיר יכול לברך ולהדליק. ואולם מהרש"ל חלק על כך וטען דלאו כל כמיניה לומר שאינו רוצה לצאת בשל אשתו המדלקת בביתו. ואילו הט"ז הצדיק פסק התה"ד והרמ"א. ונראה דבהא פליגי; מהרש"ל נקט שהיא חובת הבית, וכיון שהדליקו בביתו, אין כלום במה שמכוין שלא לצאת בהדלקה זו שהרי כבר נפטר ממילא בכך שבביתו מודלק הנר. וכמו לענין מזוזה - אטו יכול אדם לכוין שלא לצאת במזוזה הקבועה בפתח כדי לקבוע מזוזה נוספת?! ואילו התרומות-הדשן ומהרי"ל נקטו שגר חנוכה חובת גברא היא - בשונה ממזוזה - ושפיר יכול לכוין שלא לצאת בהדלקה שבביתו ולהדליק בעצמו בברכה.

והנה בתרומות הדשן (קא) נימק דין זה, משום דהוי נמי בכלל המהדרין; דכי היכא דיש הידור בנר לכל אחד ואחד בבית אחד, הכא נמי יש הידור בנר לאיש ונר לאשתו בשני מקומות. והשתא, לפי פירוש הרמב"ם שבעל הבית מדליק נר לפי מנין אנשי הבית, מאי שייטא לדין זה שרוצה להדליק בעצמו במקומו. ומוכח ומבואר בתרומות הדשן שנקט בפשיטות שפירוש נר לכל אחד ואחד היינו שכל אחד מקיים ההדלקה בעצמו, ושפיר מוכיח שרשאי לעשות כן גם כשהוא במקום אחר, הגם שאשתו מדלקת בביתו. הרי לפנינו מקור נאמן למנהג אשכנז, בדברי תרומות הדשן שבא ללמד ממהדרין לאכסנאי ונמצא למד בפירושא דמהדרין. וטעמו מבואר מתוך דבריו - שנקט דנר חנוכה חובת גברא היא, ושפיר יכול לכוין שלא לצאת בהדלקת בעל הבית כדי להדליק בעצמו. והיא היא צורת המצוה דמהדרין.

נמצא אם כן שהרמב"ם לשיטתו שהיא חובת בית, א"כ לאו כל כמיניה לכוין שלא לצאת בהדלקת האחר [כטענת רש"ל, וכמזוזה], ובודאי אין מקום להידור בכגון זה, על כן בהכרח לפרש 'המהדרין נר לכל אחד ואחד' - שאחד מדליק כמספר אנשי הבית^{3א}. ואילו התרומות-הדשן ומהרי"ל ורמ"א בעקבותיהם סוברים שיכול לכוין שלא לצאת בהדלקה שבביתו, הרי נקטו

יט להעיר מדקדוק הלשון 'מדליקין עלי בני ביתאי', והלא אין ההדלקה מתייחסת על האדם להוציא. והיה סמי במדליקין בנו ביתאי. גם קשה ממש"כ רש"ל שאם אינו יודע אם אשתו הדליקה עליו - מדליק בברכה, ואם היעל לביתו באותו לילה מדליק כיון שכבר חלה עליו ת"ק מפורסם מאחר ולא ידע אם הדליקה עליו. והרי הדליקו בבית ומדוע לא יצא בהדלקה זו - ומוכח שגם לדעתו צריך כוונה לצאת ולהוציא, ורק משום ברכה לבטלה כתב דלאו כל כמיניה שלא לצאת בהדלקת אשתו, וכמו שפירש בלב"ש. [ונראה שאף אם חובת הבית היא, סו"ס קיום המצוה מתייחס לאדם ואינו מקיים בלא רצונו. ולפי"ז אף במזוזה אם מכוין שלא לצאת בה, הוי כיושב בבית בלא מזוזה].

כ וכן נקט ביד אפרים בסו"ס תלב שני"ח חובה אקרקפתא דגברא (וצ"ע בדבריו שם).

כא ולפי"ז אם מדליקים בני הבית לאחר שכבר הדליק בעה"ב, לכאורה הויא ברכה לבטלה להרמב"ם, שהרי כבר קיימת חובת הבית ואין מצוה בהדלקה זו [ורק אם ידליקו כולם כאחת לא הויא לבטלה]. ואולם נראה שהואיל ואף בכך מתקיים בזה הידור, ולדבריו בתשובה (כהבנת אחרונים) מברכים על כל נר נוסף, א"כ אין כאן ברכה לבטלה רק אולי משום ברכה שאינה צריכה אין לעשות כן לכתחילה. ויש מקום לפי"ז לומר שאדם העושה כן כדי לצאת ידי הדעה האחרת בפירוש המהדרין, אין זו ברכה שא"צ.

לקיים המצוה, לכך תקנו להם ברכת הרואה. וחזרו והקשו ממוזוה שלא תקנו בה ברכת הרואה. יעו"ש. והנה אם נר חנוכה חיובא דגברא הוא, אין מקום להקשות מאי שנא ממוזוה, שהרי ממוזוה חובת הבית היא ומי שאין לו בית אין טעם לתקן לו ברכה, משא"כ נר חנוכה שהיא מצוה המוטלת על כל אדם, שפיר תקנו ברכה לרואה את הנר מפני שאין לו בית להדליק בו - ומשמע שנקטו שאף נר חנוכה חובת בית היא, ועל כן השווהו למזוזה. (וע' בתשו' הגר"ד מנובהרדוק המובאת בשו"ת באר אברהם טז).

[קטן המדליק לכל בני הבית]

ובשו"ת חכם צבי (תשובות נוספות יג) נשאל על מה שהובא באו"ח (תרע"ג - לדעת יש מי שאומר) שקטן שהגיע לחינוך מוציא בהדלקתו את הגדול, ואילו לענין מגילה נקטינן בסתמא (באו"ח תרפ"ב) שאינו מוציא, דלא אתי תרי דרבנן ומפיק חד דרבנן (כדברי התוס' במגילה יט). והשיב שסובר השו"ע שבחנוכה כיון דלאו אקרקפתא דגברא מוטל חיוב ההדלקה אלא אחד מדליק בפתח החצר ושוב אין חיוב על אף אחד מבני הבית, לכך די בקטן שהגיע לחינוך המדליק, אבל בקריאת המגילה המוטל על כל אחד ואחד לקרוא או לשמוע, אין קטן מוציא את הגדול.

ופירוש דבריו על פי מה שבאר הגרא"ו (קוב"ש ח"ב ל. וכן הרחוב בזכרון שמואל יח-יט. והארכנו במק"א) הדין דכל שאינו מחויב בדבר אינו מוציא אחרים ידי חובתם (ע' ברכות וועד), ששני דברים נכללו בזה: א. כדי שיחול שם 'מעשה מצוה' או 'ברכה', צריך שיהא העושהו מחויב בדבר, שאל"כ הרי זה מעשה קוף בעלמא וצפצוף הזרזר, ואין אחרים יכולים לקיים במעשה כזה את מצוותם. ב. כדי להוציא אחרים ידי חובתם, צריך שיהא בר-חיוב כמותם. והנה אם הדליק מי שאינו בר-חיוב נר בבית, כגון נכרי, ודאי אין שייך לצאת בזה ידי מצות נר חנוכה, מפני שאין כאן 'מעשה מצוה' אלא נר בעלמא הוא, אבל אם מדליק מי שמחויב במצוה, הרי זה 'מעשה מצוה', אלא שכדי להוציא אחר אין די בכך אלא צריך שיהא באותה דרגה של חיוב כמו זה שבא להוציאו, אך כל זה אם בא להוציא אחר, אבל אם האחר אינו מחויב בחובת גברא רק הבית הוא שמחויב, הרי ממילא מתקיים חיובו בהדלקת הנר של זה הגם שאינו מחויב כמותו, כי סוף סוף חלות-שם מעשה מצוה יש כאן, והרי קיימה חובת הבית. ובזה שונה קריאת המגילה מנר חנוכה, שבמגילה שהיא חובה המוטלת על הגברא, אינו יכול לצאת ידי חובתו על ידי קטן המחויב בדרגת חיוב פחותה ממנו, משא"כ בנר חנוכה שהיא חובת הבית בלבד, הרי אינו צריך לצאת ממנו אלא כל שהדליקו בבית נר חנוכה נפטר כולם.^{3ב}

ואמנם כן יש לשמוע בלשון הרמב"ם (חנוכה דא): 'מצותה

יז שיעור כז.

יח ויש לחקור לפי הדעה החולקת וסוברת שקטן אינו מוציא, אם מפני שאף לשם 'מצוה' צריך דרגת חיוב שוה, או לעולם סמי בכל חיוב לחלות שם מצוה, רק ס"ל שגם כאן יש הוצאת ידי חובה לחברו ולכן צריך בר חיוב כמותו. ונפ"מ לכאן בקטן שהדליק קודם הערב שמש ובליילה נעשה גדול, שלפי הצד הראשון בפשוט לא יצא שהרי זו הדלקת קטן וכנר של רשות, אבל לפי הצד השני יתכן שיצא בזה, שהרי אין כאן נידון של הוצאת אחרים והלא הוא בעצמו הדליק נר מצוה, ומאי אכפ"ל שלא היה מחויב בדרגת חיוב של עתה. וצ"ע.

אחת של כמה נרות על ידי אדם אחד כמנין אנשי הבית, ואין כאן הדלקה לשני בני אדם, ואם כן הול"ל עולה לשני נרות.

אבן בדעת רש"י נראה [שלא כפי שפירש בדעתו בגליא מסכת] שלדעתו המהדרין מדליקים כל אחד ואחד לעצמו, ושפיר פירש 'לשני בני אדם' - בני הבית המדליקים כמהדרין [ולשיטתו זו שפיר כתב שמדליק בפתח הבית לחצר, ואין קושיא מהא דנר אחד עולה לשני בני אדם].

תדע שכן היא דעת רש"י, דהנה בפירוש תיבת 'מהדרין' נראה בפשוטו שהוא מלשון הדר ונוי, כלשון 'הידור מצוה' דעלמא. וכן נראה שפירש הרמב"ם שכתב 'והמהדר את המצוה'. ואולם רש"י פירש 'והמהדרין' - אחר המצות, עושין נר אחד בכל לילה לכל אחד ואחד מבני הבית. נראה שפירשה בלשון ארמי 'מהדר' - מחזור (כדאמרין בשבת קנו. 'חזורי' ופרש"י מחזור אחר מצוות). ומדוע נטה מלפרש הברייתא כפשוטה בלשון הקדש - אך לפי האמור מתבאר הדבר היטב, כי רש"י מפרש שכל אחד ואחד מבני הבית מדליק [כפי הנראה מפירושו 'לשני בני אדם' - המהדרין, כנ"ל] ואם כן אין כאן תוספת נוי ויופי במצוה אלא תוספת הדלקות וריבוי מצוות, ולכן פירש המהדרין אחר המצוות, מדליקים כל אחד ואחד לעצמו. לא כן הרמב"ם שמפרש אחד מדליק לכולם, פירש 'מהדר את המצוה' - מלשון הידור ונוי, בכך שמרבה האחד בנרות.

ולפי זה מיושבת שיטת רש"י מינה ובה, דהתוס' הקשו, אם עושה נר לכל אחד אפילו יוסיף מכאן ואילך ליכא היכרא למנין הימים, שייסברו שכך יש בני אדם בבית. ונראה שקושייתם נכונה רק לפי מה שנקטו שהאחד מדליק בהדלקה אחת כפי מנין האנשים [כמדויק מלשונם 'אם עושה נר... אפילו יוסיף' כנ"ל], אבל אם כל אחד עושה הדלקה לעצמו, הלא כיון דהדלקה עושה מצוה הרי ניכרת הדלקתו של כל אחד ואחד שמדליק כפי מנין הימים ולא יותר. תדע שהכל מודים לסברא זו, שהרי קושית התוס' תסתער לכאורה גם לפי שיטתם, שהרי נקטו שמדליקים כל בני החצר בפתח החצר הפונה לרה"ר, ובזה פירשו ההלכה נר שיש לו שני פיות עולה לשני בני אדם - וקשה אם כן לעולם כשמדליק בפתח החצר אין היכר למנין הימים, כי יסברו שיש כך בני אדם בחצר. אלא ודאי הא לא קשיא להו, כיון שכל אחד ואחד מבני החצר מדליק הרי ניכר מספר הימים בשעת ההדלקה. ורק לפי מה שנקטו בפירוש המהדרין שאחד מדליק - מאחר ונקטו שחובת הבית היא ולא חובת גברא, וכשיטתם בסוכה מו הנ"ל - הקשו שאם כן הדלקה אחת היא ואין היכר לימים. וכבר העירו מזה הגר"ד בגליא מסכת והגר"ד בביה"ל. ואולם רש"י שנקט שכל אחד ואחד מדליק [כפירושו לשני בני אדם - המהדרין, וכמדויק מדבריו 'מהדרין אחר המצוות'] לא קשה ליה ולא מידי, שהרי בכל הדלקה והדלקה איכא היכרא, ולא אכפת לן בהיכרא שלאחר ההדלקה.

[יסוד חילוקי המנהגים בדברי הגאונים]

הרי נתבאר שמקור המנהג שהביא הרמ"א, יש לו בית אב בראשונים חכמי אשכנז; בפירוש רש"י ובתורות הדשן. אכן נראה שכבר נפתח הדבר בדברי הגאונים, דהנה נחלקו ראשונים ואחרונים (ע' מאירי שבת כג; מ"מ ד, ד; פר"ח ולבוש תרעו; פמ"ג תרעא תרעח) אודות שני אנשים הדרים בבית אחד בקביעות; יש אומרים שכל אחד צריך להדליק נר לעצמו, שאין כאן דין 'אכסנאי' שהקלו

שחובת גברא היא ושפיר מתפרש 'נר לכל אחד ואחד' שכל אחד ואחד מדליק נר לעצמו, בכך שמכוין שלא לצאת בהדלקת בעה"ב²².

ומיושבות א"כ הקושיות דלעיל, שאין חשש ברכה לבטלה בהדלקת כל אחד מבני הבית - כי כן עיקר החיוב. ומאידך הנשים אינן מדליקות כי בסתמא דמלתא יוצאות בהדלקת בעליהן משום ד'אשתו כגופו', משא"כ שאר בני הבית הזכרים, מתכוונים שלא לצאת בהדלקת בעה"ב כדי לקיים המצוה בעצמם.

ואל תקשה הלא הרמ"א גופיה (בדרכי משה) בנה דבריו על פי הרמב"ם, והרי לפי מה שנתבאר לא קרבו דבריו לדברי הרמב"ם אלא מקורו מהתה"ד - לא קשיא, כי מה שהביא מהרמב"ם היינו רק לענין זה ש'המהדרין מן המהדרין' נוהגים כמהדרין ומוסיפים עליהם, שמוסיפים והולכים נר בכל לילה לכל אחד ואחד - ומקור דבר זה הוא ברמב"ם לבד, להוציא מפירוש התוס' דקאי על 'נר איש וביתו'. אבל לעיקר הפירוש במהדרין שכל אחד ואחד מדליק בעצמו - זה היה פשוט לו על פי המנהג הרווח באשכנז, שיסודו בדברי התה"ד. ולהלן נראה שכבר קדמו לו עוד מהגאונים והראשונים בפירוש זה.

והמעם לכך שנטו האשכנזים מפירוש התוס' ונקטו בזה כהרמב"ם, כי התוס' לשיטתייהו שאחד מדליק לכולם, הוקשה להם הלא ליכא היכרא לימים, אבל לפי פירוש התה"ד ודעימיה אין כל הכרח לפרש כן, וא"כ תבנא לפרש 'מהדרין מן המהדרין' כמשמעות הפשוטה כפי שפירש הרמב"ם, המהדרין שמבין אותן מהדרין דאיירינן בהו, המדליקים נר לכל אחד ואחד.

[באור שיטות רש"י ותוס' בסוגיא לאור האמור]

ה דעת רש"י (בשבת כא:) שמדליק בפתח הבית לחצר. והתוס' חולקים וסוברים שמדליק בפתח החצר הפונה לרשות הרבים. והביאו להוכיח מהא דאמרין (כג:) נר שיש לה שני פיות עולה לשני בני אדם - משמע לשני בעלי בתים, הרי שכל בני החצר מדליקים בפתח החצר שעל כן משכחת לה נר אחד לשני בתים, אבל אם כרש"י שמדליק בפתח הבית, אי אתה מוצא נר אחד לשני בני אדם שהרי כל אחד מדליק בפתח ביתו הפרטי. והעיר מהרש"א שרש"י לשיטתו כבר תירץ הקושיא במה שפירש להלן 'לשני בני אדם' - למהדרין המדליקים נר לכל אחד ואחד. אכן כבר פירש היטב הגליא-מסכת שהתוס' נמנעו מזה מפני שהם נקטו בפירוש המהדרין כהרמב"ם שאחד מדליק כמספר אנשי הבית, וכמדויק בלשונם לעיל מיניה: 'כשמוסיף והולך או מחסר... אבל אם עושה נר לכל אחד אפילו יוסיף מכאן ואילך ליכא היכרא' - הכל בלשון יחיד, דמשמע שהאחד מדליק כמספר הימים או כמספר הנפשות. ולשיטתם זו נמנעו מלפרש לשון 'לשני בני אדם' כלפי בני הבית, שהרי לפי שיטתם חובת הבית היא, והמהדרין מדליקים הדלקה

כב לפי המבואר לעיל שגדר המהדרין הוא כמסלול נוסף בעיקר המצוה [לא כתוספת של הידור על נר העיקר], יש מקום לומר באופן אחר: עיקר החיוב דנר חנוכה הוא בגדר חובת הבית, והיא 'מצוה נר איש וביתו', ויש מסלול אחר של אופן קיום המצוה כחובת גברא, הוא המסלול דמהדרין. [ושמא לפי"ז אין צורך לכיין שלא לצאת בנר חבית, אלא הרשות נתונה להדליק 'נר דגברא' מלבד הנר שהודלק לחובת הבית. וכן נראה לדייק מלשון הא"ר (תרעו סק"ד). אלא שבמהדרין"ל ונ"א מביאר שרק מפני שאינו רוצה לצאת בהדלקת אשתו אין כאן ברכה לבטלה. ואולם לפי משמעות האחרות-חיים הנ"ל שאפשר לברך על ההידור, יתכן שאף אם יצא בשל אשתו, יכול לברך על הדלקת עצמו לקיים בזה הדלקת מהדרין. אך צ"ע דהמנ"א בסי' תרנא סק"ה הביא דברי הא"ח, ואילו כאן משמע שהצריך לכיין שלא לצאת בהדלקת אשתו. ושמא הכא שאני שאם לא נתכוין מתחילה להדליק בעצמו לא עקר עצמו משיעוב לביתו ושוב אי"א לו להדליק במקום אחר, דלאו היינו ביתו, הלכך צריך שיכוין כדי להעתיק חיובו על ביתו זה שדר בו].

בזה מילין: במקום אחר² עמדנו בשוב דבריו בהל' ברכות (יא,ב-ד) שמנה נר חנוכה עם המצוות שמחויב להשתדל ולרדוף אחריהן, כתפלין ושופר, בניגוד למזוזה ומעקה - ומשמע לכאורה שהיא חובת גברא, שלא כמשמעות דבריו בהל' חנוכה. ואמרנו עפ"י מה שנתבאר בהרחבה בשיטתו ששני ענינים יש בהדלקת הנרות: חובת פירסום הנס שהטילוה חכמים כחובת הבית, וגם הודאה על הנסים על ידי הדלקת הנרות בברכות, וזהו חיוב גברא.

ונראה עתה לפרש דבריו בדרך נוספת. לדעת הרמב"ם 'חובת הבית' לאו היינו חובה שבבית גופו כלומר המבנה - כמו שנקטו התוס' בסוכה שהשוו נר חנוכה למזוזה - אלא כוונתו חובה על אנשי הבית ככלל, לא חובת כל יחיד ויחיד בפרטות. למה הדבר דומה - לחובת קריאת התורה שדנו בה האם 'חובת היחיד' היא [אלא שאינה מתבצעת בפחות מעשרה] או 'חובת הציבור'. ואם כן נהי שלדעתו האחד מדליק הדלקה אחת כמנין בני הבית ואין הדלקה לכל יחיד ויחיד ככל מה שנתבאר, מ"מ אין זו חובת חפצא דבית כמזוזה ומעקה אלא חובת האדם היא, חובת 'בני הבית' כיחידה אחת.

כג שיעור לו,ו.

עליו להשתתף עם בעה"ב. ויש אומרים שמדליקים נר אחד בשיתוף. וכן הביא בשבלי הלקט בשם רבותינו (מובא בבאה"ל תרעז,א). והנה במקור הדברים (באוצר הגאונים שבת) איתא שאעפ"י שרשאים להדליק בשיתוף, אם רצו להדליק בנפרד - מדליקים, כי היכי דאמרינן 'המהדרין' - נר לכל אחד ואחד'. הרי מפורש בדברי גאון שמפרש שכל אחד ואחד מדליק, שאילו לפירוש הרמב"ם שהאחד מדליק כמנין אנשי הבית, אין כל ראייה מהמהדרין לנידון שני בעה"ב אם מדליקים נר אחד או כל אחד מדליק לעצמו.

מאידך בדברי רבי סעדיה גאון בסידורו מובאר כדברי הרמב"ם, שאחד מדליק כמנין אנשי הבית. נמצא שנידון זה אם כל אחד מבני הבית מדליק או אחד מדליק כמנין אנשי הבית, נחלקו בו הגאונים והראשונים, ומנהג אשכנז יסודתו בהררי קדש.

[גדר 'חובת הבית' להתוס' ולהרמב"ם]

1) במה שנתבאר שלדעת הרמב"ם נר חנוכה היא חובת הבית, עוד

